

Kasza-Tóth Krisztina a Mathias Corvinus Collegium Jog szakirányának másodéves hallgatója. Jelenleg az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar jogászképzésén vesz részt. Érdeklődésének középpontjában a büntető anyagi és eljárási jog áll, valamint ezeknek alapjogi vetületű kérdései. Krisztina az újságírásban is kipróbálta már magát, az Ars Boni jogi folyóirat gyakornokaként tevékenykedett fél éven át. Jelenleg az Alkotmánybíróság elnöke mellett folytat gyakornoki munkát.

Krisztina Kasza-Tóth is a second year student of the Law Specialised Training Programme at Mathias Corvinus Collegium. She is currently attending Eötvös Loránd University Faculty of Law, completing undivided (Juris doctor) training, which offers a master's degree. Her main field of study consists of criminal law and criminal procedure, and their aspects concerning fundamental rights. Krisztina has also tried journalism, she was a trainee for 6 months at the online legal magazine, Ars Boni. Currently she works as a trainee beside the president of the Hungarian Constitutional Court.

Jogszerű igazságtalanság? – A nemzeti szocialista Németország büntetőjoga és annak hatásai

1. Bevezetés

Ugyan a második világháború már több, mint hetvenegy éve véget ért, azonban még ma is sokszor érezteti hatását. Ez a hatás nemcsak a gazdaság, a társadalom vagy a vallás területén jelenik meg, hanem természetesen a jogban is. A szövetségesek még meg sem nyerték a háborút, de már 1943-ban, a moszkvai értekezleten aláírtak egy nyilatkozatot, amely szerint a kivégzésekben, mészárlásokban és egyéb atrocitásokban részt vevő, vagy azokba beleegyező német lakosokat, tiszteket és a Nemzeti Szocialista párt tagjait visszaküldik az elkövetés helye szerinti országokba, hogy a felszabadított országok törvényei szerint ítélkezzenek „*gyűlöletes tetteikről*”.¹ Ezzel szemben megjelentek olyan álláspontok is, hogy nem egyes embereket, hanem magát az egész államot, egész Németországot felelősségre kell vonni. Sokan Vansittart, brit diplomata nézetét osztották, aki az 1870 – 71-es francia–német háború után fogalmazta meg germanofób doktrínáját, amely szerint a háborút megindítók „*a német nép teljes támogatását élvezték és Németországot véglegesen demilitarizálni kell, valamint politikailag elszigetelni, így gátját szabva a jövőbeni agressziójuknak.*”²

A történelemkönyvekből tudjuk, hogy végül nem Vansittart elképzelései kerekedtek felül, és sor került az elkövetők bírói felelősségre vonására. A Németországban a törvények által lehetővé tett, sőt, előírt cselekmények számos jogászt, jogtudóst kényszerítettek arra, hogy felülvizsgálják a törvényességről és igazságosságról alkotott nézeteiket. De nemcsak a perek és az ott született ítéletek alakították a jogot, hanem a holokauszt és a számos további emberiség ellen elkövetett rémtett hatására született egyezmények, amelyek mind azt (voltak) hivatottak megakadályozni, hogy hasonló cselekményeket – büntetlenül – bárki elkövethessen.

2. A náci Németország büntetőjoga

Németországban a nemzeti szocializmus térnyerése idején az 1871-ben született Birodalmi Büntető Törvénykönyv (a továbbiakban: Bbtk.) volt hatályban, amely – ha V. Károly Német-római Császárságra vonatkozó 1532-es Constitutio Criminalis Carolina-

¹ The Department of State Bulletin [A Külügyminisztérium Jelentése], 1943. november 6., 311.

² W1.

ját nem vesszük számításba – az első német büntetőtörvénykönyv volt.³ Azonban ez „*a klasszikus iskola büntető jogtudományának terméke*”⁴ sem tekinthető eredeti alkotásnak, mivel bőven tartalmaz elemeket más büntetőtörvénykönyvekből, így például az 1851-es porosz, az 1813-as bajor BTK-kból és az 1810-es francia büntetőkönyvből, a Code Pénalból⁵. Mivel a 19. század végén a klasszikus iskola tanai már nem számítottak újdonságnak, sokan már bevezetésekor elavultnak találták és hamar megjelentek az elégedetlenség hangjai a Bbtk. megújítását követelve.

Mégis, csak 1900-ban mondta ki a Német Jogászgűlés, hogy nem halasztható tovább a Bbtk. megújítása. 1909 és 1927 között – az első világháború okozta megszakítással – összesen öt tervezet született, melyek szerzői között olyan nagy neveket is találhatunk, mint Franz von Liszt⁶ és Gustav Radbruch⁷, ám ezek mégsem kerültek bevezetésre.

Az első világháború elvesztése után Németországnak újra kellett építenie magát, mind gazdasági mind jogi értelemben. Nem volt elég, hogy jóvátételt is kellett fizetniük, a német nép még a béketárgyalások által formált alkotmányát sem érezte magáénak, főként „*történeti szokások, a német mentalitás és a német erkölcsi felfogás*” szempontjából⁸. A számos sikertelen büntető törvénykönyvi reform alatt meggyengült az igazságszolgáltatás, megnőtt a bűncselekmények száma. A német nép tehetetlennek érezte a Parlamentjét, így igazán befogadóvá vált az autoriter nézetek iránt. Mindez lehetővé tette a nemzeti szocialista hatalomátvételt.

2.1. Az 1933-as nemzeti szocialista büntetőtörvénykönyv-tervezet

Adolf Hitler diktatűráját jogilag is igyekezett megerősíteni. 1933. február 28-án egy elnöki rendelettel, akkor még az ideiglenesség ígéretével felfüggesztették az alkotmányban a legfontosabb emberi jogokat, név szerint: a törvénytelen lefoglalás, nyomozás, elkobzás alóli szabadság; a levél-, telegráf-, telefontitok sérthetetlensége;

³ Eser 1990: 781.

⁴ Hofer 1945a: 385.

⁵ Eser 1990: 781.

⁶ Franz von Liszt (1851–1919). Hozzá köthető a büntetőjogban a közvetítő iskola megalapozása, amely a ma ismert büntetőjog kialakulására nagy hatással volt. Tanai szerint az endogén (belső) és exogén (külső) tényezők is szerepet játszanak a bűncselekmények elkövetésében. Szerinte célbüntetésre van szükség, ami preventív jellegű; tetteket kell figyelembe venni a büntetőjogi felelősségre vonás során, azonban egyéniesíteni is kell.

⁷ Gustav Radbruch (1878–1949) 1923-ban Németország igazságügyminisztere, azonban a náci rezsim alatt elzárkózott a hatalommal való mindenféle kapcsolattartástól. A büntetőjog területén elhíresült törvényesség és igazságosság kapcsolatát elemző, lentebb ismertetett Radbruch-formula kidolgozója

⁸ Schinnerer 1938.

szólásszabadság; sajtószabadság; gyülekezési szabadság; szervezeti szabadság; magántulajdon sérthetlensége.⁹ Az 1933. március 24-i Felhatalmazási törvénnyel – amelynek legalitását ugyan sokan vitatják – Hitler elérte, hogy a Birodalmi Kabinet (*Reich Cabinet*) a Parlament (*a Reichstag és a Reichsrat*) nélkül alkothasson törvényt.¹⁰ Ezek után már semmi nem állhatta útját a BBTK nemzeti-szocialista szellemű átalakításának, ami fontos volt a náci pártnak, mivel a büntetőjog „*jobban, mint bármely más területe a jognak, kifejezi egy nép politikai attitűdjét.*”¹¹

Annak a népnek az attitűdjét, amelyre az egész ideológiájukat építették, és melyre később büntetőjogi tételeiket alapozták. A náci jogalkotás középpontjában ugyanis a *Volksgemeinschaft*, a 'Népközösség' állt, amelynek lényege, hogy a közös történelem által meghatározott és közös cél felé igyekvő nép olyan testületet alkot, mely politikai egység is, és az ezt a népet kormányzó törvényeket nem az állam alkotja, hanem „*a Népközösség belső lelki, politikai és anyagi szükségleteiből emelkedik ki, amit a történeti sorközösség hozott létre.*”¹² Tehát az állampolgároktól, nem az államtól származik a jog, az államnak csupán annyi a feladata, hogy elősegítse a nép akaratának érvényesülését.

1933-ban Franz Gürtner igazságügyi miniszter a Führer nevében megbízott egy újabb bizottságot a büntetőjog reformjának feladatával. Az elkövetkezendő években számos tanulmányt jelentetett meg a minisztérium, melyeket főként az 1930-as évek neves magyar jogászainak – Angyal Pál¹³ és Rácz György, Szabó Imre¹⁴ – elemzésein keresztül szeretnék ismertetni.

Mint ahogyan már említettem, a nemzeti szocializmus középpontjába a nép közösségét állította, így ennek is próbált megfelelni. A büntető törvénykönyvet propagandisztikus módon pszichológiai eszközként használták; például a tervezetben a szokásoktól eltérően a *különös részt*¹⁵ vették előre. Így a nép rögtön a számára fontos részt ismerhette meg – például, hogy mely cselekményeket bünteti az állam –, nem pedig

⁹ Reichsgesetzblatt (a továbbiakban: RGBL.) 1933: 83. 1.szakasz

¹⁰ RGBL. 1933.: 141. 1–5.szakasz → a középső szám mit jelöl? oldalszám? ha igen, akkor közé és az évszám közé kettőspont kerüljön

¹¹ Schinnerer 1938.

¹² Schinnerer 1938.

¹³ Angyal Pál (1873–1949) az egyik legnevesebb magyar büntetőjogász, kézikönyvei és tankönyvei mind a mai napig használatosak páratlan részletességük miatt. Az 1930-as évek büntetőjogi kodifikációinak vezéralakja.

¹⁴ Szabó Imre (1912–1991) a marxista-leninista jogfilozófia képviselője, az MTA Jogtudományi Intézetének vezetője volt 26 éven keresztül. Érdekesség, hogy az általam hivatkozott művét (Szabó 1934) 22 évesen írta, a világháború alatt internálták szovjetbarát nézetei miatt.

¹⁵ A büntetőjogi kódexekben a különös rész a bűncselekmények tételes felsorolását és az azokhoz rendelt büntetési tételeket tartalmazza. Ezzel szemben az általános rész alapelveket, definíciókat tartalmaz, amelyek a különös részben található összes bűncselekmény kapcsán figyelembe veendőek.

a számára szinte érdektelen, elméletibb általános részt olvasta.¹⁶ Szabó Imre szerint tulajdonképpen „az egész tervezetben misztikus, nagyhangú jelszavak és fogalmak segítségével alig láthatóvá kódolték a jogi tartalmat [...] a nemzetiszocializmus a német tömegekben levő misztikus, irracionális elemek húrjait pengeti meg.”¹⁷ Rácz György szerint „logikailag hibátlan az az elgondolás, mely szerint mindenekelőtt annak meghatározására és ismeretére van szükség, mely cselekmények esnek büntetés alá, s melyek nem.”¹⁸ Ezekről a szempontokról eltekintve az is indokolja az új büntető törvénykönyv megalkotását, hogy a régi nem volt képes arra, hogy megfelelően kiszolgálja az új rendszer akaratát.

Az új törvények alapján a védett értékek is megváltoztak: a liberalizmus és az egyén helyett az állam és a család került középpontba. Azonban valójában Szabó szerint „e nagyobbára reklám-ízű kijelentések mögött első helyre az állam totalitásának védelme kerül.”¹⁹ Így például a sztrájkok mellett az új pártok alakítása is büntetendővé vált. Angyal szerint a tervezet nagyban átjárja a nacionalizmus, a külföldi kriminálpolitikai behatásoktól igyekeztek az alkotók megszabadulni, valamint a társadalom védelme került a középpontba: „A népi közösség az annak életformájául szolgáló államrend a nemzeti munkaerő, a család és vallás, az immateriális, erkölcsi értékek fokozott büntetőjogi oltalma – szemben az egyént féltetten dédelgető és érdekeit előrehelyező individualisztikus büntetőjoggal – leendő az újjászülető német büntetőjog elsőrendű feladata.”²⁰ A védendő érdekek közül második helyen a faj, a nép és a család állt. A tervezetben is megjelentek a Hitler által írt Mein Kampf nézetei, melyekre mint a párt programjára tekintettek. Így büntetendővé vált a fájárlás, sőt még a német vér tisztántartására irányuló rendelkezések támadása is.²¹ A hűtlenséget a legtöbb esetben halálbüntetéssel sújtották, valamint új tényállások jelentek meg, például a honvédelmi szempontból jelentős találmány külföldre vitele. Ezenkívül a felségsértés büntetettét már nem az államfővel szemben lehetett elkövetni, hanem a fennálló állami, társadalmi és gazdasági renddel szemben, ami lényegesen tág értelmezésre adott lehetőséget. Ebben az esetben a kiszabható büntetések: állampolgárság elvesztése, kiutasítás, vagyonelkobzás.²² A családdal összefüggésben a vallás is védelemben részesült, de természetesen csak az

¹⁶ Szabó 1934: 719.

¹⁷ Szabó 1934: 719–720.

¹⁸ Angyal– Rácz 1934: 26.

¹⁹ Szabó 1934: 720–721.

²⁰ Angyal– Rácz 1934: 11.

²¹ Szabó 1934: 721.

²² Angyal– Rácz 1934: 27.

államilag elismert egyházak. A tervezetre jellemző, hogy a jog és az erkölcs közötti szakadékot igyekszik áthidalni, ennek eredményeként a családi élet erőteljes büntetőjogi szabályozás alá esik – Rácz itt megemlíti a magzatelhajtás és a házasság becsmérlésének bűncselekményeit.²³ Mindezeknek a burkolt célja az volt, „*hogy a rendszer társadalmi berendezését védje: azokat az intézményeket, melyek a megfelelő lelki strukturájú emberanyag megtartását és reprodukcióját célozzák*”.²⁴ A tervezetben azt is „*felismerték, hogy a nemzeti munkaerő minden kisebbitése vagy gyengítése az egész nemzetre veszélyes*”²⁵, így ez is büntetőjogi védelmet kapott, így például korlátozták a kivándorlást és a külföldi munkások alkalmazását. A családot védő rendelkezésekkel összekapcsolva itt említendő meg a „*gyermek- és nő munkaerő védelme, az üzemi balesetelhárítás, egészségvédelem, munkaidő-szabályozás, bérvédelem, társadalombiztosítás stb.-vel kapcsolatos kriminalitás különböző nemei is*”²⁶; a tervezet végén kaptak helyet az egyén elleni bűncselekmények. Itt a becsület nagyobb védelemben részesül, mint az élet, s a merényleteknek a szándék előre megfontoltságán alapuló megkülönböztetése megszűnt, amelyet Rácz is helyesnek tartott.²⁷ A nemzeti-szocializmus szempontjából jelentéktelenségüket kifejezendő, a *különös rész* legvégén kaptak helyet a gazdasági tevékenységet védő rendelkezések. A régi szakaszokon ugyan nem változtattak, de magában a büntetőtörvénykönyvben központi jellegüket ezek elvesztették, mivel „*a nemzetiszocialista büntetőjog a magántulajdont csak mint a népi vagyon részét védi és a »Gemeinnutz geht vor Eigennutz« [Közhaszon az egyéni haszon előtt] elvét vallja.*”²⁸ „*A magántulajdon fogalma csak módosított értelemben ismertetik el. [...] a magántulajdon védelmének indoka, hogy az egyben a népközösség vagyonának is része, melyet a tulajdonosa köz iránti felelősséggel a közérdek feltétlen szemmeltartásával csak mintegy – kezel.*”²⁹

A tervezet szerint a büntetőjog célja nem az elkövetők megjavítása, reszocializációja – ami a népvagyonra is kedvezőtlen hatással lenne –, hanem a társadalom védelme. A megsértő-büntetőjog helyett a veszélyeztető büntetőjog kerül előtérbe, már a kár okozására alkalmas tetteket is büntetni rendelik, melyeknél a veszély nagysága a

²³ Angyal–Rácz 1934: 30.

²⁴ Szabó 1934: 722.

²⁵ Angyal–Rácz 1934: 30.

²⁶ Angyal–Rácz 1934: 31.

²⁷ Angyal–Rácz 1934: 31.

²⁸ Szabó 1934: 722.

²⁹ Angyal–Rácz 1934: 32.

mérvadó. „*Ez a büntetőjog a legtisztábban megtorló büntetőjog.*”³⁰ Angyal Pál is elismeri ezt, ám ő úgy jellemzi, hogy a „*Btk. megszűnik a büntettes helytelenül értelmezett Magna Chartája lenni*”³¹, vagyis az elkövetők számára a törvénykönyv rendelkezései nem jelentik a szabadságuk védelmét az állam hatalmával szemben. A tervezetben szerinte ez úgy jelenik meg, hogy a generálprevenció³² lesz elsődleges, és az addig alkalmazott, javításra törekvő speciálprevenció³³ háttérbe szorul. Azonban nem is tűnik el teljesen, megmaradt a nép javát szolgáló halálbüntetések és sterilizáció formájában.³⁴ Angyal nagy jelentőséget tulajdonít a büntetés szimbólum-érték felismerésének, azonban figyelmeztet a kollektív büntetőjogi felelősség ezáltal felélesztésére. A Nicolai³⁵ által kidolgozott, bűnösség fogalmat elvető nemzeti-szocialista kriminológia elmélete – amely szerint a faji tisztaságra veszélyt jelentő, bűnöző hajlamú, alsóbbértékű egyéneket a fajtól el kell választani, ki kell iktatni – szerinte „*a német büntetőjog évszázados szellemi irányának gyökeres letiprását eredményezné.*”³⁶ Igazán érdekes, hogy a tervezet készítőinek kortársaként Angyalnak is arról voltak információi, hogy a személyes szabadságjogokat sértő rendelkezések csak ideiglenes jellegűek voltak.³⁷ A faji rendelkezések szerinti bűncselekményeknek Rácz is nagy jelentőséget tulajdonít – elismeri, hogy erőteljes beavatkozást jelentenek az emberek magánéletébe –, ezek pedig a következők:

„*Fajárulás* (Rassenverrat), helyesebb kifejezés szerint: fajfertőzés (Rassenschande) forog fenn, ha egy német idegen vérközösséghez vagy fajhoz tartozó egyénnel közösül, s ezzel a német nép faji tisztaságának megromlásához hozzájárul. A bűncselekmény akkor is megállapítandó, ha a közösülés fogamzást gátló szerek használatával ment végbe. Minősítő körülmény az idegen fajhoz tartozás fondorlatos eltitkolása vagy az e körülményben való megtévesztés. E bűncselekmény a házasság keretein belül házastársak közt elkövetve is büntetés alá eshetik. *Fajgyalázást* követ el az a német fajú egyén, aki színes fajhoz tartozóval a nyilvánosság előtt érintkezést

³⁰ Szabó 1934: 723.

³¹ Angyal–Rácz 1934: 11.

³² A generális prevenció esetén a fő cél nem maga az elkövető megbüntetése, hanem hogy a büntetés a társadalom többi tagját elrettentse a bűncselekmény elkövetésétől

³³ A speciális prevenció esetén a fő cél a bűnöző megakadályozása az újabb bűncselekmény elkövetésében és „megjavítása”, melyre különféle eszközök álltak/állnak rendelkezésre: elszigetelés (azaz szabadságvesztés), gyógykezelés, fizikai megsemmisítés stb.

³⁴ Angyal–Rácz 1934: 11–12.

³⁵ Helmut Nicolai (1895–1955) a német nemzeti szocialista jogfilozófia köthető hozzá. 1932-ben kidolgozott egy faji törvényt, ami a nürnbergi törvények alapját adta.

³⁶ Angyal–Rácz 1934: 14.

³⁷ Angyal–Rácz 1934: 14.

tart fenn és szemérmertlenségével a német nép faji érzését durván megsérti. A tervezet indoklása felhossa azt a német nőt, aki egy négerrel nyilvános helyen táncol. *A fajvesztélyeztetés kerettörvény s a német fajközösség megtisztítására és nemesítésére vonatkozóan kiadott szabályok megszegésében áll.*³⁸

Az anyagi rész lényegesen egyszerűbbé vált, mivel a tettesség, a részességi alakzatok, a befejezett bűncselekmény és a kísérlet jogi fogalmainak és egymáshoz való viszonylatának részleteit tárgytalanná nyilvánították.³⁹ A tervezetben eltörlük a *nullum crimen sine lege* elvet⁴⁰, a jog már nem nyújt védelmet az állampolgároknak, csak a bírának afféle vezérfonalat ad, lehetőséget kapnak az analógiára is.⁴¹ Mindez azonban Rácz szerint „*a tényálladékszerűség (Tatbesitandsmässigkeit) követelményét megoldasztja s könnyen jogbizonytalanságra és a személyes szabadság garanciáinak semmibevevására vezethet [...] A német törvényhozó remélhetőleg nem fogja ily forradalmi lépéssel a jogbiztonság egyetemes társadalomvédelmi érdekét megsemmisíteni.*”⁴² „*A köz védelmének jelszava alatt felhagynak minden jogbiztonsággal*”⁴³ – írta Szabó. A közösség védelme megjelenik az anyagi részben is, ami szubjektivista alapokon nyugszik, így a veszélyeztetés a felelősségre vonás alapja. Ezzel indokolható, hogy a kísérlet és a befejezett bűncselekmény megkülönböztetése és igazából már az előkészület is büntethetővé válik. Mint már említettem, a részesség alakzatai is eltűntek, így bármiféle közreműködés a tettelssel azonos elbírálást vont maga után a tervezet szerint. Mindezekkel Rácz nem ért teljes mértékben egyet, és hangsúlyozza az objektív ismérvek⁴⁴ örök szükségességét.⁴⁵ A büntetésekkel kapcsolatban kiemelendő a halálbüntetések alkalmazhatóságának jelentős bővítése, amely „*a kormányrendszer belső gyengeségének némi látszatát keltheti s legfőljebb a hatalomátvételt követő forrongás időszakában indokolt és szükséges*”⁴⁶. Szabó Imre

³⁸ Angyal–Rácz 1934: 29.

³⁹ Angyal–Rácz 1934: 32.

⁴⁰ „Nincs bűncselekmény törvény nélkül”, azaz amit törvény nem nyilvánít bűncselekménynek, azt nem lehet bűncselekménynek tekinteni és büntetni.

⁴¹ Ha egy jogesetre nem található törvényben rendelkezés, akkor a joghézag kitöltése érdekében a hozzá leginkább hasonló esetre vonatkozó törvényi rendelkezés alkalmazható. Azonban a büntetőjog „ultima ratio”, tehát végső eszköz jellege miatt csak a bűnelkövetőkre nézve kedvező analógia nem tiltott.

⁴² Angyal–Rácz 1934: 33.

⁴³ Szabó 1934: 724.

⁴⁴ Belovics-Nagy-Tóth 2014: 153. A bűncselekmény objektív tényállási elemei amelyekkel/amelyekben a világban megjelenik a bűncselekmény, ezek a következők: cselekmény, elkövetési tárgy, eredmény, okozati összefüggés, elkövetés módja, helye, eszköze, ideje.

⁴⁵ Angyal–Rácz 1934: 34.

⁴⁶ Angyal–Rácz 1934: 35.

összességében Engels⁴⁷ mentén két szempontból mond értékítéletet a tervezet felett: a gazdasági alap kifejezésének szempontjából „*határozottan jó; a rendszert, misztikus irracionális mőgőtt rejlő durva osztályerőszakjával jól fejezi ki és jó keret is annak védelmére. [...] azonban hiába keresünk humánusabb, haladottabb, az eddigi büntetőjogi tapasztalatokra épített s azokat a köz javára fel is használói jogrendet. A nemzetiszocializmus itt is a legdurvább erőszakot, s minden ellenkező jelszava mellett: a barbárságot jelenti.*”⁴⁸ Ugyan több kritikát is megfogalmaztak a rendszerrel kapcsolatban, de az Angyal – Rác szerzőpáros a német büntetőjog korábbi sikereire tekintettel optimistán várakozó volt.

A fenti tanulmányok szerzői is utaltak rá, hogy az tervezet megalkotásánál figyelembe vették a korábbi kodifikációs munkákat is. Bizonyos rendelkezések időtállóan bizonyultak, de mégsem született új büntető törvénykönyv. Ennek oka azonban inkább abban keresendő, hogy a politikai vezetés sokkal radikálisabb rendelkezésekre vágyott, mint amit a jogtudósok megfogalmaztak és „*az eseti törvényhozást politikai céljaik megvalósítására alkalmasabbnak találták, mint egy átfogó kodifikációt, amely terhesen megköthette volna a kezüket.*”⁴⁹ (Bár a törvénykönyv elvetését nem közölték a nyilvánossággal, ugyanis Schinnerer berlini jogprofesszor még 1938-ban is annak lehetséges rendelkezéseiről ír.⁵⁰)

2.2.A hatalom biztosítása rendeleteken keresztül

A nemzeti szocializmusban csupán a végrehajtó hatalom rendelkezhetett valós hatalommal, a törvényhozást és igazságszolgáltatást alárendeltnek tekintették. Ennek megfelelően az elnök felhatalmazási rendeletével átruházott hatalommal a náci párt számos rendelettel igyekezett Németország büntetőjogát saját céljainak megfelelően átformálni. Eleinte ezekkel egy új büntető törvénykönyvnek akartak alapot nyújtani, később – a fent ismertetett okokból – rémuralmuk fenntartásának általános eszközévé váltak.

Ahhoz, hogy hatalmukat bebiztosíthassák, először mindenféle alkotmányos szabadságjogot el kellett törölniük. Ezt a folyamatot kezdték meg a korábban már említett 1933-as elnöki rendelettel. A következő volt az anyagi büntetőjogot módosító 1933.

⁴⁷ Friedrich Engels (1820–1895) Marx mellett a kommunizmus „alapítójának” tekinthető. Szabó Imre a jogrend és annak gazdasági alapja közötti kapcsolat vizsgálata miatt hivatkozik rá, feltehetően Engels „Ludwig Feuerbach és a klasszikus német filozófia vége” című munkája alapján.

⁴⁸ Szabó 1934: 724–725.

⁴⁹ Eser 1990: 782.

⁵⁰ Schinnerer 1938.

március 29-i rendelet, amely a különböző politikai vétségekre halálbüntetés kiszabását írta elő.⁵¹ Ezzel valójában egy februári rendeletet⁵² módosítottak, és így sikerült elérniük, hogy a kommunistákat tudják felelősségre vonni a Reichstag felgyújtásáért. Nem sokáig kellett azonban a visszaható hatályú rendeletekhez folyamodniuk, ugyanis 1935. június 28-án egy újabb rendelettel⁵³ eltörölték a törvénytelen büntetések alkotmányos tilalmát, amellyel „a büntető törvény általános elveként ismerték el az *ex post facto* büntetést.”⁵⁴ Mindezzel lehetővé vált, hogy a bírák olyan büntetéseket szabjanak ki, amelyeket törvény esetleg nem is rendelt büntetni, csupán analógiát alkalmazva, feltéve, hogy a cselekmény „a néperkölcstől által egy megvetésre méltó cselekmény és megfelel a büntetőtörvény alapján szolgáló jogelvnek.”⁵⁵ A bírák tehát valójában szabadon döntöttek. Mindez nem volt természetesen váratlan, mint már írtam a különböző büntető törvénykönyv tervezetekben is szerepelt.

Miután a nácik megszerezték a hatalmat, nekiláthattak a Mein Kampf-ban megfogalmazott programponthoz megvalósításához, az általuk nemkívánatosnak ítélt csoportok eliminálásához. A folyamat számos rendeletet eredményezett, melyekben új, mindaddig ismeretlen bűncselekményeket vezettek be. Így például az 1934. április 24-i rendelettel⁵⁶ módosították a Bbtk. hazaárulásra vonatkozó szakaszait. Az új szabályozás alapján az ellenzéki csoportok tevékenysége szinte minden esetben halálbüntetést vont maga után, az antináci rádióadások, de még az antináci nyomtatványok jelentésének elmulasztása is a hazaárulás előkészületének számított. A politikai ellenfelek többségét és a náci párt ellen fellépőket az 1934. december 20-i rendelet⁵⁷ alapján ítélték el, amely szerint a kormány nyílt vagy bizalmas szóbeli kritizálása tilos és büntetendő volt.

Nemcsak a politikai ellenfelek kiiktatására vezettek be azonban új bűncselekményeket, a zsidók elleni 1935. szeptember 15-i nürnbergi törvények⁵⁸ is ide tartoznak. Ezek közül a leghírhedtebb az a német vér és a német becsület védelmében

⁵¹ RGBl., 1933.: 151. → a második szám mit jelöl? oldalszám? ha igen, akkor közé és az évszám közé kettőspont kerüljön

⁵² RGBl., 1933.: 83. → a második szám mit jelöl? oldalszám? ha igen, akkor közé és az évszám közé kettőspont kerüljön

⁵³ RGBl., 1935.: 839. → a második szám mit jelöl? oldalszám? ha igen, akkor közé és az évszám közé kettőspont kerüljön

⁵⁴ Hoefer 1945a: 386.

⁵⁵ Preuss 1936: 847.

⁵⁶ RGBl., 1934.: 341. → a második szám mit jelöl? oldalszám? ha igen, akkor közé és az évszám közé kettőspont kerüljön

⁵⁷ RGBl., 1934.: 1269. → a második szám mit jelöl? oldalszám? ha igen, akkor közé és az évszám közé kettőspont kerüljön

⁵⁸ RGBl., 1935.: 1146. → a második szám mit jelöl? oldalszám? ha igen, akkor közé és az évszám közé kettőspont kerüljön

hozott törvény, amely tiltja a németek és rokon népek házasságát a zsidókkal, és az ennek ellenére kötött házasságokat semmisnek nyilvánítja. Tilos volt közöttük továbbá a házasságon kívüli kapcsolat is. Ezzel létrehozták a fajfertőzés bűncselekményét, amely a házasság és a házasságon kívüli kapcsolat esetén is fennállt. A másik törvény a birodalmi állampolgári törvény volt, mely megfosztotta a zsidókat állampolgárságuktól.

A náci rezsim kreativitása azonban nemcsak új bűncselekmények bevezetésére terjedt ki, hanem a büntetések terén is megmutatkozott. Két fontos büntetést vezettek be: az 1933. november 24-i szokásos büntettesek elleni törvény⁵⁹ által a biztonsági őrizetet (*Sicherungsverwahrung*)⁶⁰ és a védőőrizetet (*Schutzhaft*)⁶¹. A biztonsági őrizetet az olyan büntetések *mellett* rendelték el, amikor a büntettest harmadszorra ítélték szándékos bűncselekmény miatt szabadságvesztésre. Ha a hatóságok megrögzött elkövetőnek ítélték, büntetésének letöltése után határozatlan időre biztonsági őrizet alá helyezhették.⁶² (A szokásos büntettesek elleni törvény rendelte el a szexuális bűncselekményt elkövetők kasztrációját is, amelyet a fajfertőző zsidók és a katolikus klérus tagjai ellen gyakran alkalmaztak).⁶³ Mindennek a nép védelme volt a célja. A védőőrizet ezzel szemben nem egy jogintézmény volt, hanem a Gestapo által alkalmazott börtönbüntetés, tehát „*gyakorlatilag nem léteztek ezt szabályozó törvények, és semmilyen törvényszéknek nem tartozott a hatáskörébe*”⁶⁴, bárkit letartóztathattak, bebörtönözhetnek vagy akár ki is végezhetnek. Azért nevezték védőőrizetnek, mert állításuk szerint olyan személyeket vontak alá, akik veszélyes bűnözők, és meg kell őket védeni a társadalom haragjától. Valójában azonban így tartották fogva a politikai ellenfeleket, szemtanúkat.⁶⁵ Itt említést kell tennem arról, hogy a német nemzeti szocializmus egy kettős büntetési rendszert hozott létre: a törvényszékek a fennálló törvények alapján gyakorlatilag bárkit elítélhettek, azonban a – totalitárius rendszerek lételemének tekinthető – terror fenntartása érdekében egy törvény felett álló, külön büntetési rendszer is működött, melyet politikai célokból működtettek saját szervezeteiken (Gestapo, SS, SA) keresztül.

⁵⁹ RGBL. 1933.: 995. (a magyar fordításban törvénynek nevezik, azonban létrejöttét tekintve inkább rendeletnek tekinthető, hasonlóan a Reichsblattgesetz-ből eddig megjelölt forrásokhoz) → a második szám mit jelöl? oldalszám? ha igen, akkor közé és az évszám közé kettőspont kerüljön

⁶⁰ Hofer 1945a: 389. Az angol fordításban 'preventive custody', azaz megelőző őrizet

⁶¹ Hofer 1945a: 389.

⁶² Angyal– Rác 1934: 21.

⁶³ Hofer 1945a: 389.

⁶⁴ Hofer 1945a: 389.

⁶⁵ Hofer 1945a: 389.

3. A szövetséges hatalmak válaszüreakciója

Mint arra a bevezetőben is utaltam, már a háború idején megkezdődött a német törvények nevében elkövetett bűncselekményekre adandó jogi retorziók kidolgozása. Az amerikai elnök, Rooseveltt többször, köztük 1942-ben is kijelentette, hogy a brit és a többi kormánnyal karöltve létre akar hozni egy bizottságot, melynek feladata a háborús bűnök elbírálása lenne. Már az elnök nyilatkozatában kirajzolódik az álláspont, hogy nem az egész német nemzetet kívánják megbüntetni, hanem céljuk, hogy *„igazságos és jótálló büntetést szabjanak ki a főbűnösökre, akik ártatlanok ezreinek szervezett meggyilkolásáért és a keresztény hit minden tanítását megszejtető rémtettek elkövetéséért felelősek”*.⁶⁶ Ezt követte a már korábban hivatkozott moszkvai nyilatkozat, amelyet Rooseveltt, Churchill és Sztálin írtak alá. Ugyanebben az évben a londoni találkozó után hozta létre 17 állam – Ausztrália, Belgium, Kanada, Kína, Csehszlovákia, Franciaország, Görögország, India, Luxembourg, Hollandia, Új-Zéland, Norvégia, Lengyelország, az Egyesült Királyság, az Amerikai Egyesült Államok, Jugoszlávia – az ENSZ Háborús Bűnökkel Foglalkozó Bizottságát (UNWCC)⁶⁷, amelynek két alapvető feladata volt: a háborús bűncselekmények kinyomozása és tanúsítása, ahol lehet a felelősök azonosításával; illetve az olyan ügyek jelentése az érintett kormányoknak, ahol megfelelő bizonyíték előkerülése várható.⁶⁸ Ezt követően a háború végén, 1945. augusztus 8-án az összes Egyesült Nemzetek-beli tagállam nevében Franciaország, Nagy-Britannia, az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió aláírták a Londoni Chartát, melyben – több előzetes nyilatkozatukhoz híven – a Nemzetközi Katonai Törvényszék (IMT) felállításáról határoztak. Ennek feladata az olyan háborús bűnösök perének lefolytatása, *„akiknek bűncselekményeinek nincs meghatározható földrajzi elkövetési helye, akár egyénileg vádlottak, akár szervezetek, vagy csoportok tagjaiként, vagy mindkét minőségükben.”*⁶⁹ Mindezeknek megfelelően állították fel a nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszéket.

Az okirat szerint a Törvényszék három bűncselekményt vont hatáskörébe: a béke elleni bűncselekményeket (6.cikk (a) pont), a háborús bűncselekményeket (6.cikk (b) pont) és az emberiség elleni bűncselekményeket (6.cikk (c) pont). Mindezek tekintetében pedig nemcsak az elkövetőket tartották felelősnek, hanem a *„vezetőket, szervezőket,*

⁶⁶ The Department of State Bulletin [A Külügyminisztérium Jelentése], 1942 október 10., 797.

⁶⁷ Gellér 2009: 24.

⁶⁸ UNWCC 1948: 113.

⁶⁹ IMT 1947: 8.

felbujtókat és bűnrészeseket” is.⁷⁰ A 7. és 8. cikk kimondja, hogy nem mentesül a felelősség alól az sem, aki az állam vezetője, a kormányzat vezető tisztségviselője, vagy kormányzati, illetve feljebbvaló parancsára cselekedett; az utolsó esetben azonban lehetőség van a büntetés enyhítésére. A 9. cikk alapján pedig a Törvényszék a vádlottakhoz köthető csoportokat vagy szervezeteket bünszervezetté nyilváníthatta, amelyek bűnössége később nem lehetett kérdés tárgya.⁷¹ Ebben az esetben nehéz dolga volt a szövetségeseknek, ugyanis úgy kellett felelősségre vonniuk a német kormányzatot, hogy közben a német népet nem ítélték el.⁷² Ezt úgy oldották meg, hogy a 10. cikk szerint a fenti szervezet tagjait a nemzeti hatóságok és a Chartát aláíró tagállamok hatóságai bíróság elé állíthatják. Érdekes, hogy a 11. cikk szerint bizonyos esetekben a Törvényszék ítéletétől függetlenül vagy ahhoz hozzárendelve a nemzeti bíróságok is ítéletet szabhattak ki a Törvényszék által elítéltekre.⁷³ Ez, úgy gondolom a kettős kriminalizáció tilalmával és az Egyesült Államokban alkalmazott „double jeopardy” fogalmával is ellentétes.

Mivel ezek a bűncselekmények korábban sehol nem voltak szankcionálva és pontosan megfogalmazva, ez a feladat a Londoni Charta megalkotóira várt. A már említett 6. cikk (a) pont a következők szerint definiálta a béke elleni bűncselekményt: *„az agresszív, vagy nemzetközi békét, megállapodásokat, ígéreteket sértő háború tervezése, előkészítése, kezdeményezése vagy viselése, vagy bármely előbbi elérésére való Közös Tervben vagy Összeesküvésben való részvétel.”*⁷⁴

A (b) cikk a következőképpen határozza meg a háborús bűncselekményt: *„a háború jogának és szokásainak megszegése. Ezek különösen, de nem kizárólagosan, a megszállt területen vagy annak polgári lakossága ellen elkövetett emberölés, embertelen bánásmód, kényszermunkára vagy egyéb célokból deportálásuk; hadifoglyok vagy hajótöröttek megölése vagy velük szembeni embertelen bánásmód; köz- vagy magántulajdon kifosztása; városközpontok, városok, falvak szándékos elpusztítása vagy hadászatiilag nem indokolható pusztítás”*⁷⁵.

Az emberiség elleni bűncselekményeket az alábbi fogalom szerint vizsgálták: *„a Törvényszék hatáskörébe tartozó politikai, faji vagy vallási alapon a háború előtt vagy*

⁷⁰ IMT 1947: 11.

⁷¹ IMT 1947: 12.

⁷² Jørgensen 2003: 59.

⁷³ IMT 1947: 12.

⁷⁴ IMT 1947: 11. → HOL VAN AZ IRODALOMJEGYZÉKBEN? (Az International Military Tribunal rövidítése)

⁷⁵ IMT 1947: 11.

*alatt a civil lakosság sérelmére elkövetett emberölés, kiirtás, és egyéb embertelen cselekmények vagy üldöztetés az elkövetés közben vagy azzal kapcsolatban, függetlenül attól, hogy sérti-e az elkövetés helye szerinti ország törvényét.*⁷⁶

4. A nürnbergi perek

A nürnbergi perek során a Londoni Chartában megfogalmazottaknak megfelelően jártak el. Az első ülést 1945. október 18-án tartották, huszonnégy német vezetőt helyeztek vád alá – például Herman Wilhelm Göringet, a Birodalom második emberét is – és hat csoportot vagy szervezetet vádoltak bünszervezetiséggel, többek között a Birodalmi Kabinetet, a Gestapo-t (Geheime Staatspolizei), az SS-t (Schutzstaffeln) és az SA-t (Sturmabteilung) is.⁷⁷

A vádiratban négy pontot soroltak fel, amelyek közül az első az egész tárgyalást áthatotta, ez pedig a közös terv vagy összeesküvés volt – a fentebb említett 6. cikk (a) pontnak megfelelően. Ezek kivitelezésében ugyan minden vádlott részt vett, de „a Charta rendelkezéseinek megfelelően egyedien felelősek a saját tetteikért és az ilyen terv és összeesküvés végrehajtásában bármely személy által elkövetett tettekért.”⁷⁸ Ennek természetéről és felállításáról részletes leírást ismertetett a vád. A fő eszköznek a Náci Pártot nyilvánították, amelynek minden vádlott, annak céljainak és rendeltetésének tudatában tagja volt, és amelynek az összeesküvés valamely pontján ők is részesévé váltak.⁷⁹ Miután pedig a náci hatalom kiteljesedett Németországban, „az összeesküvők tudatosan megtervezték és elhatározták agresszív háborújuk megindítását”⁸⁰, mellyel a későbbiekben említett – és a felelősségre vonás alapjává is vált – számos békét, egyezményt megszegtek. Fő céljuk a versailles-i béke megdöntése volt, az első világháborúban elfoglalt területek visszaszerzése és a 'Lebensraum' elméletnek megfelelően minél több terület szerzése a német faj számára.

Mindehhez a dogmatikai alapokat a vezérelv (Führerprinzip), a Náci párt vezetőségének jogosultsága, a szociáldarwinizmus és a német nép háború iránti vágya, szükséglete adták. Mindezek tükrében totalitárius kontrollt szereztek Németország felett, majd a gazdaságot is háborús céljaik szolgálatának vetették alá, és hatalmukat a külpolitikai agresszióhoz használták fel. Ennek a közös tervnek a kivitelezése közben

⁷⁶ IMT 1947: 11.

⁷⁷ IMT 1947: 25–26.

⁷⁸ IMT 1947: 29.

⁷⁹ IMT 1947: 30.

⁸⁰ IMT 1947: 30–31.

pedig számos háborús és emberiség elleni bűncselekményt elkövettek, amelyekért mint egyének és mint csoport vagy szervezet tagjai is felelősségre vonhatóak.⁸¹

A második vádpont a béke elleni bűncselekményeket foglalja magába. Ez a Lengyelország; Egyesült Királyság és Franciaország; Dánia és Norvégia; Belgium, Hollandia és Luxembourg; Jugoszlávia és Görögország; a Szovjetunió és az Amerikai Egyesült Államok elleni hadüzeneteket és az első vádpontban meghatározott terv kivitelezésére vívott „*agresszív háborúk*”-at foglalja magába.⁸² Ezenkívül a C mellékletben felsorolásra kerülnek mindazon egyéb békék és egyezmények, melyeket a vádlottak megszegtek. Így például az 1899-es és 1907-es hágai egyezmények⁸³, az első világháborút lezáró békék, a Kellogg – Briand-paktum⁸⁴, és azok a meg nem támadási egyezmények, amelyeket Németország nemcsak a háború alatt, hanem közben is kötött.

85

Ezek után következik a harmadik vádpont, az első vádpontban említett közös terv végrehajtásának érdekében a háborús bűncselekmények elkövetése, amely a leghosszabban kifejtett pont. Ezek szerint a vádlottak az elfoglalt területeken különösen kegyetlen módszerekkel végrehajtották a 6. cikk (b) pontjában említett bűncselekményeket, melyek közül több arra irányult, hogy „*meghatározott fajokat, osztályokat, népeket és nemzeti, faji, vagy vallási csoportokat elpusztítsanak, különösen a zsidókat, lengyeleket, cigányokat.*”⁸⁶ Ezenkívül többeket „védő őrizet” alá vettek, mindenféle tárgyalás nélkül, elkövették – a teljesség igénye nélkül – az emberölést, kilakoltatást, a hadifoglyok megölését, az embertelen bánásmód alkalmazását, valamint „*az elfoglalt országok lakosságát és anyagi forrásait kegyetlenül kizsákmányolták annak érdekében, hogy a német hadigépezetet erősítsék és elszegényítsék Európát, meggazdagítva magukat és követőiket, és hogy a német gazdasági fölényt előmozdítsák Európában.*”⁸⁷ A (b) pontban nem említett bűncselekményeket is felsoroltak a vádlók, így például a kollektív büntetések kiszabása, az elfoglalt területek lakosságának

⁸¹ IMT 1947: 30–41.

⁸² IMT 1947: 42.

⁸³ A két Hágában tartott nemzetközi konferenciát lezáró szerződések közös neve, melyek nagy hatással voltak a nemzetközi jogra, azon belül is a nemzetközi hadijogra és nemzetközi humanitárius jogra. Egy harmadik konferenciára az első világháború miatt nem kerülhetett sor.

⁸⁴ A második világháború után, 1928-ban a paktumot aláíró államok lemondtak a háborúról, mint a nemzetközi politika eszközéről, helyette vállalták, hogy mindenkor békés úton próbálják rendezni konfliktusaikat. 1929-ig 54 kormány csatlakozott, köztük Németország is, aki a paktumot a második világháborús és azt előkészítő cselekedeteivel megszegte.

⁸⁵ IMT 1947: 84–92.

⁸⁶ IMT 1947: 43.

⁸⁷ IMT 1947: 55.

ellenséges hatalomnak való hűségétélre kényszerítése – mely a Német Birodalomba való de jure annexációjukat segítette elő⁸⁸ –, az elfoglalt területek germanizációja.⁸⁹

A végső vádpontba a 6.cikk (c) pontnak megfelelő emberiség elleni bűncselekmények tartoztak. Ez újra visszautal az első vádpontban említett közös tervre, amely *„többek között magába foglalta mindazoknak a megölését és üldözését, akik a Náci Párttal való szembenállással voltak gyanúsíthatóak”*⁹⁰, és általában a zsidókat és a politikai ellenfeleket jelentette. Mindezek végrehajtására hozták létre a koncentrációs táborokat, a speciális bíróságokat, ám a bünszervezetiséggel vádolt pártvezetés és állami intézmények megtehették, hogy *„a náciifikált törvény felett állva tevékenykedjenek és minden »nemkívánatosnak« bélyegzett elemet és irányzatot megsemmisítsenek.”*⁹¹

Mindezen bűncselekményeknél – mint (nemzetközi) jogi alapra – a hágai rendelkezésekre, a háborús törvényekre és szokásokra, a minden nemzet büntetőjogából eredő általános büntetőjogi elvekre, az elkövetések helye szerinti országok belső büntetőjogára és magára az újonnan, általuk létrehozott Londoni Chartára hivatkoztak. Fontos még megjegyezni, hogy a B mellékletben alaposan vizsgálat alá vett csoportok, szervezetek esetében az egyénitől eltérően a kollektív bűnösséget és felelősséget vizsgálták, amely teóriának Jørgensen⁹² szerint három irányvonala volt, amelyeket Jackson bíró⁹³ igyekezett indokolni. Az első, hogy a Charta nem vezetett be egy új jogi fogalmat, ugyanis az amerikai, az angol, sőt, az 1871-es német büntető törvénykönyvben is találhatóak hasonló rendelkezések. A második pont a bűnösség kimondásának jogi természete volt. Mivel a bíróság természetes személyek felett mond ítéletet, így a csoportok, szervezetek esetében ez deklaratív jellegű. Ez azonban magával vonja a harmadik szempontot, az ítélet hatását: miután a bűnösség nem volt vitatható, így egy cáfolhatatlan vélelmet keletkeztettek és megfordult a bizonyítási teher.⁹⁴

A védelem egyik fő érve az volt, hogy a Charta nem tekinthető érvényes nemzetközi jognak, *„az agresszív háború pedig az állítólagosan elkövetett bűncselekmények idején nem számított bűncselekménynek, és egy előzetesen létező törvény nélkül nem lehetséges*

⁸⁸ IMT 1947: 63.

⁸⁹ IMT 1947: 42–65.

⁹⁰ IMT 1947: 65.

⁹¹ IMT 1947: 66.

⁹² Nina H. B. Jørgensen, a The Chinese University of Hong Kong professzora.

⁹³ Robert Houghwout Jackson (1892–1954) A nürnbergi perben az Egyesült Államok delegációjában a vád fő képviselője volt

⁹⁴ Jørgensen 2003: 63.

*büntetés sem.*⁹⁵ Tehát a *'nullum crimen sine lege'* és *'nulla poena sine lege'*⁹⁶ elveket használták fel, amelyeknek a figyelmen kívül hagyását közvetetten a törvényszék is büntetni akarta. A védelem szerint sem a Népszövetség létrehozásakor, sem a Kellogg-Briand paktumban, sem az első világháborút lezáró békében nem kriminalizálták az agresszív hadviselést. Ezen kívül rámutattak arra a tényre, hogy a Népszövetség az addigi háborúk során a nemzetközi jog állam általi megsértését állapította meg (Act of State doktrína), és nem állította bíróság elég az igazságtalan háborúk kirobbantóit (az állami vezetők immunitása), valamint a San Francisco-i tárgyalásokon⁹⁷ sem volt szó efféle törvényszék felállításáról.⁹⁸ Így mindezek értelmében a per „*nem tud létező nemzetközi jogot életre hívni...*” – hiszen akkor az *ex post facto* jogalkalmazás hibájába esnének – ... *inkább egy új büntető törvény szerinti eljárás, mely büntető törvény csak a bűncselekmény után emelkedik törvényerőre.*”⁹⁹ Így a Törvényszéknek azt kellene vizsgálnia, hogy mely tettek voltak büntethetőek az addig fennálló nemzetközi törvények szerint, és a vizsgálatok következtetéseiből kellene megalkotnia egy úgy törvényt, ami a későbbiekben alkalmazható lenne.¹⁰⁰

A védelem másik fő megállapítása a Törvényszékre vonatkozott. Ugyanis kifogásolhatónak találták, hogy a modern jogtudomány alapelveitől eltérően a bírák csakis azokból az országból kerültek kijelölésre, melyek felállították a Törvényszéket és amelyek a háborúban egy félként vettek részt, mely fél *"a Törvényszék és a jogrend alkotója, a vádló és a bíró is egyben"*¹⁰¹. Ez pedig nem csak az alapelvektől, de a megszokott gyakorlattól is eltért.

Az 1946. október 1-jén született ítélet sok újítást hozott a nemzetközi jogban. Irrelevánsnak tekintették az Act of State doktrínát és az állami vezetők immunitását, és így utóbbi helyett a felelősök egyéni büntetőjogi felelősségre vonása került a középpontba.¹⁰²

Az érvet, miszerint a háború nem ütközött a nemzetközi jogba, a Kellogg – Briand-Paktumra hivatkozva elutasította a Törvényszék. Ennek első két cikke a következő:

⁹⁵ Jørgensen 2003: 19.

⁹⁶ „Nincs büntetés törvény nélkül”, azaz csak olyan büntetés szabható ki az elkövetőre, melyet a bűncselekmény elkövetése előtt már törvény által meghatároztak.

⁹⁷ 1945. Az Egyesült Nemzetek Szervezetének alapítása San Franciscóban.

⁹⁸ IMT 1947: 168.

⁹⁹ IMT 1947: 168–169.

¹⁰⁰ IMT 1947: 169.

¹⁰¹ IMT 1947: 169–170.

¹⁰² UNWCC 1948: 269.

I. cikk. A Magas Szerződő Felek népeik nevében ünnepélyesen kijelentik, hogy a háborúnak a nemzetközi viszályok elintézése céljából való igénybevételét elítélik s egymáshoz való viszonyukban erről, mint a nemzeti politika eszközéről lemondanak.

II. cikk. A Magas Szerződő Felek elismerik, hogy a közöttük esetleg felmerülő bármely természetű vagy eredetű vitáknak vagy nézeteltéréseknek megoldását vagy elrendezését mindenkor békés úton szabad keresni.¹⁰³

Ezek tükrében a Törvényszék szerint a háború igénybevétele a paktum megszegését jelenti, ami a nemzetközi jog megszegése, a megszegők pedig bűncselekményt követnek el.¹⁰⁴ A Paktumban és a hágai egyezményekben ugyan nem található az ilyesmire büntetés, ezen dokumentumok alapján azonban a gyakorlatban azonban többször ítélték már el egyéneket. Mindemellett az ítéletben a bírák arra is felhívták a figyelmet, hogy „*a nemzetközi jog nem egy nemzetközi törvényhozás eredménye [...] a háború törvénye nem csupán az egyezményekben található, hanem az államok szokásaiban és gyakorlatában is, melyek fokozatosan nemzetközi elismerést nyertek, és az igazság általános alapelveiben, melyeket a jogászok használnak, a katonai törvényszékek alkalmaznak. Ez a törvény pedig nem statikus, hanem követi a változó világ igényeit folyamatos alkalmazkodásával.*”¹⁰⁵

A Törvényszék elutasította az Act of State doktrínára és az állami vezetők immunitásra való védői hivatkozást is. Ezt a gyakorlatból vett esetekkel indokolták, továbbá azzal, hogy „*a nemzetközi jog elleni bűncselekményeket emberek követik el, nem absztrakt entitások, és csak az ilyen bűncselekmények elkövetőinek egyéni büntetésével lehet a nemzetközi jog rendelkezéseit érvényesíteni.*”¹⁰⁶ Ezen kívül a nemzetközi jognak feladata az egyének védelme is, amelyet nem tud érvényesíteni, ha olyanokat védelmez, akik bűncselekményeket követnek el. Ezeknek az egyéneknek továbbá nemzetközi jogi kötelezettségeik is vannak, melyek a nemzetközi jogot megszegő államuknak való kötelezettség felett állnak.¹⁰⁷ A vádlottak azon védekezését pedig, hogy parancsot teljesítettek egyszerűen a nemzeti jogokra való hivatkozással elutasították, ugyanis ezekben sem lehetséges ennek a kifogásnak a használata. Továbbá ezt a közös tervvel

¹⁰³ A Briand – Kellogg-paktum

¹⁰⁴ IMT 1947: 220.

¹⁰⁵ IMT 1947: 221.

¹⁰⁶ IMT 1947: 223.

¹⁰⁷ IMT 1947: 223.

összekapcsolva a következő indokolás is megtalálható az ítéletben: „*Hitler egyedül nem tudott agresszív háborút viselni. Szüksége volt az állami vezetők, katonai vezetők, diplomaták és üzletemberek együttműködésére. Mikor ők, céljainak tudatában együttműködtek vele, az általa megindított terv részeseivé tették magukat. Nem tekinthetők ártatlanok azért, mert Hitler felhasználta őket, ha tudták, hogy mit cselekszenek. Az, hogy a feladataikat egy diktátor osztotta ki, nem menti fel őket a tetteikért való felelősség alól. A vezér és követője közötti kapcsolat itt sem zárja ki jobban a felelősséget, mint az összehasonlítható belföldi jog egyeduralmában.*”¹⁰⁸

A Törvényszék eljárásának törvényességét az ítélet szerint abban látták, hogy az azt létrehozó Charta azon államoknak a törvényhozói munkája, amelyek előtt a Német Birodalom letette a fegyvert, és amelyeknek elfoglalt területek helyetti munkásságát az egész világ elfogadta. Így a Charta megalkotása és az a szerinti igazságszolgáltatás törvényesnek tekinthető.¹⁰⁹ Meg kell jegyezni, hogy évekig tartó megszállás után nem szokásos pont a felszabadító akaratával szembemenni, valamint, tekintve, hogy a nagyobb hatalmakat figyelembe véve csak győztes és vesztes oldal létezik, így a győztes oldal vesztesekre kiszabott büntetéseinek legitimációját nem keresheti az egész világ helyeslésében, hiszen annak mérvadó, befolyással rendelkező részét saját soraiban találja meg.

Visszatérve az ítélet indokolásához, a *nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege* elvekre, valamint az *ex post facto* büntető jogalkalmazásra való hivatkozás miatt a Törvényszék is kötelességének érezte, hogy jobban kifejtse álláspontját a témában. Úgy gondolták, hogy a *nullum crimen sine lege*, amely egy általános jogelv, jelen esetben nem illeszkedik a tényekhez. A vádlottaknak ugyanis tudniuk kellett, hogy amit tesznek az nem helyes, főként azt tekintve, hogy többen a kormányzat tagjai voltak, így a különböző egyezményekről is tudomásuk volt. Így „*annak állítása, hogy igazságtalan azoknak a megbüntetése, akik békét és egyezményeket felrúgva hadüzenet nélkül szomszédos országokat támadnak meg, egyértelműen nem igaz*”¹¹⁰, tehát mint azt Gellér Balázs¹¹¹ is megállapította, ezzel az alapelvet erkölcsi paranccsá tették a bírák.¹¹²

¹⁰⁸ IMT 1947_ 226.

¹⁰⁹ IMT 1947: 218.

¹¹⁰ IMT 1947: 219.

¹¹¹ Gellér Balázs József az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Büntetőjog Tanszékének vezetője.

¹¹² Gellér 2009: 52.

Az ítéletben három csoportot nyilvánítottak bünszervezetnek: a náci párt politikai vezetőalakulatát (Leadership Corps), „melyet a Charta által bűncselekménynek nyilvánított célokra használtak, és amely részt vett a bekebelezett területek germanizációjában, a zsidók üldözésében, a kényszymunka-program igazgatásában és a hadifoglyok rossz bánásmódban részesítésében”¹¹³; a Gestapót, „melyet a Charta által bűncselekménynek nyilvánított célokra használtak, többek között a zsidók üldözésére és kiirtására, brutalitásra és emberölésre a koncentrációs táborokban, az elfoglalt területeken igazgatási túlkapasokra, a kényszymunka-program igazgatására és a hadifoglyok rossz bánásmódban részesítésére, meggyilkolására”¹¹⁴, és ugyanezen okok miatt az SS-t is.

Az ítélet alapján a huszonnégyszáz vádlott közül hármat felmentettek, tizenkettő vádlottat kötél általi halálra ítélték – a 12. cikk által lehetővé téve a távollévő Bormann¹¹⁵ is –, három vádlottat életfogytiglani, négyet pedig tíztől húsz évig terjedő szabadságvesztésre ítélték. Ley¹¹⁶ 1945 októberi öngyilkossága miatt, Krupp¹¹⁷ pedig testi és szellemi állapota miatt nem került felelősségre vonásra. Alapvetően a harmadik és negyedik vádpontok voltak mérvadóak a büntetések kiszabásánál. Von Neurath¹¹⁸ kivételével, akiket mind a négy vádpontban bűnösnek találtak - 5 személy - halálbüntetést kaptak. Von Neurath úgy gondolom csak azért kapott tizenöt év szabadságvesztést, mert maga a Führer sem tartotta elég keménynek módszereit Csehszlovákiában, és ő még 1941-ben benyújtotta lemondását, aminek elutasítása után sem volt hajlandó Protektorként

¹¹³ IMT 1947: 261.

¹¹⁴ IMT 1947: 267.

¹¹⁵ Martin Bormann (1900–1945) 1925 és 1945 között a Nemzetiszocialista Német Munkáspárt tagja, képviselő a Reichstag-ban, az SA Legfőbb Vezetőségének tagja, birodalmi vezető, a Führer Helyettesének irodavezetője, a Pártkancellária vezetője, birodalmi miniszter, Hitler titkára, a Volkssturm megszervezője és vezetője, az SA és az SS tábornoka volt. A nürnbergi per során távollétében halálra ítélték.

¹¹⁶ Robert Ley (1890–1945) 1932 és 1945 között a Nemzetiszocialista Német Munkáspárt tagja, birodalmi vezető, a Náci Párt szervezeti vezetője, képviselő a Reichstag-ban, a Német Munkafront vezetője, az SA tábornoka és a tulajdonképpen rabszolga-munka irányítására létrehozott Külföldi Munkások Ellátásáért felelős Központi Vizsgálati Hivatal egységes szervezője volt.

¹¹⁷ Gustav Krupp von Bohlen und Halbach (1870–1950) 1932 és 1945 között a Krupp Rt. vezetője, az Általános Gazdasági Tanács tagja, a Német Ipar Birodalmi Szervezetének elnöke és Gazdasági Birodalmi Hivatal alatt futó Bányászati, Vas- és Fémelőállítási csoport vezetője volt. Ugyan nem politikai szereplő volt, de Krupp-nak a felsorolt pozíciói, vagyoni helyzete által nagy szerepe volt a nácik hatalomra jutásában és háborús tevékenységükben. Érdekesség, hogy Krupp a monarchia visszaállítására kívánta felhasználni a Nemzetiszocialista Német Munkáspártot, majd miután szembesült vele, hogy már minden és mindenki a Párt befolyása alatt áll, az új náci vezetőség mellé szegődött. A tárgyalások idején testi gyengesége ágyhoz kötötte, valamint szenilitása miatt sem volt indokolt felelősségre vonása.

¹¹⁸ Konstantin von Neurath báró (1873–1956) 1932 és 1945 között a Nemzetiszocialista Német Munkáspárt tagja, az SS tábornoka, képviselő a Reichstag-ban, birodalmi miniszter, a Titkos Kabinet Tanács elnöke, valamint Csehország és Morvaország Birodalmi Protektora volt.

eljárni. Schacht¹¹⁹-ot, Von Papen¹²⁰-t és Fritzsche¹²¹-t felmentették, azonban ez természetesen nem zárta ki, hogy a bűnszervezetnek nyilvánított csoportokban való tagságuk miatt őket is felelősségre vonják.¹²²

5. A legalitás kérdése a későbbiekben

A fentebb vázoltak arra sarkallták a jogtudomány művelőit, hogy felülvizsgálják a büntetőjogot, és olyan nemzetközi alapelveket dolgozzanak ki, melyek megakadályozzák hasonló cselekmények előfordulását.

A német bukás után sokakban felmerült a kérdés, hogy egyáltalán érvényesnek tekintendők-e a nácik által hozott törvények. Erre a választ legtöbbször Radbruch 'Törvényes jogtalanság és törvényfeletti jog' című, a náci rendszer jogtalanságai által ihletett munkájában vélték megtalálni. Radbruch az igazságszolgáltatás három alapvető előfeltételének a törvényességet, a törekvést az igazságosságra és a jogbiztonságot tartja, amelyekkel a nemzeti szocialista büntető igazságszolgáltatás nem rendelkezett.¹²³ Mivel már maga a felhatalmazási törvény sem tekinthető törvényesnek – tekintve, hogy nem a megfelelő, kétharmados többséggel fogadták el – így gyakorlatilag az egész nemzeti szocialista törvényhozás termése jogtalanságban gyökeredzett. Ezeket figyelembe véve jelenti ki Radbruch: *„Egyetlen bíró sem hivatkozhat olyan törvényre, és nem alkalmazhat ennek alapján jogot, amely nemcsak jogtalan, de maga is bűncselekmény. Az emberi jogokra hivatkozunk, amelyek felette állanak minden írott jogtételnek, - az elvonhatatlan*

¹¹⁹ Hjalmar Schacht (1877-1970) 1932 és 1945 között a Nemzetiszocialista Német Munkáspárt tagja, képviselő a Reichstag-ban, Gazdasági Birodalmi Miniszter, tárca nélküli Birodalmi miniszter, a Német Birodalmi Bank elnöke volt. 1936-tól egyre kisebb szerepe volt a Kabinetben, többször felemelte a hangját bizonyos intézkedések ellen, így végül 1943-ban kikerült a Kabinetből, sőt, 1944-ben be is börtönözték. Utóbbiak játszottak közre felmentésében.

¹²⁰ Franz von Papen (1879-1969) 1932 és 1945 között a Nemzetiszocialista Német Munkáspárt tagja, képviselő a Reichstag-ban, Birodalmi Kancellár, Hitler alkancellára, Saar-vidéki különös biztos, a Vatikánnal kötendő konkordátum közvetítője, bécsi és török nagykövet volt. Von Papen Hindenburg egy közeli tanácsadója volt, többek között ő győzte meg az Elnököt Hitler kancellárrá való kinevezéséről. Konzervatív követőivel együtt próbálta titokban Hitler hatalmát aláásni, kudarca után lett alkancellárból nagykövetté. Nyilatkozatai szerint nem a nácikat, hanem a német népet szolgálta munkája során. Már-már fanatikus katolikus volt.

¹²¹ Hans Fritzsche (1900-1953) 1933 és 1945 között a Nemzetiszocialista Német Munkáspárt tagja, a hivatalos Német hírügynökség (Deutsche Nachrichten Büro) főszerkesztője, a Rádiós Hírszolgálat és a Birodalmi Minisztérium sajtóosztályának vezetője, a Propagandaminisztérium minisztériumi vezetője, a Náci Párt Propaganda részlegén belül a Rádió osztály vezetője és a Nagy Német Rádió politikai szervezetéért felelős biztos volt. Felmentését többek között az indokolta, hogy a többi vádlott sokkal szörnyűbb bűnöket követett el, Fritzsche pedig „csak” a propagandával járult hozzá a háborús bűnökhöz.

¹²² IMT 1947: 366–367.

¹²³ Radbruch 1977: 132.

és kétségbevonhatatlan jogra, mely embertelen zsarnokok bűnös parancsaitól elvitatja az érvényességet.”¹²⁴

Radbruch a jogpozitivizmust okolta amiatt, hogy a jogászok „a törvény az törvény” kijelentésnek behódoltak. Azt elismerte, hogy szükség van törvényekre a jogbiztonság miatt, azonban emellé még két másik értéket rendelt: a célszerűséget és igazságosságot.¹²⁵ Radbruch szerint minden törvény pozitivitásából adódik a jogbiztonság, amelynek alárendelődik a közjót szolgáló célszerűség, azonban az igazságosság felette áll. Így „*ahol a jogbiztonság és az igazságosság [...] összeütközésbe kerül, ott valójában az igazságosság önmagával való konfliktusa [...] bukkan fel*”¹²⁶. Hogy ez elkerülhető legyen, az írott pozitív jognak akkor is elsőbbséget kell élveznie, ha igazságtalan, kivéve, ha ez olyan mértékű, hogy a törvénynek meg kell hajolnia az igazságosság előtt.¹²⁷ A német törvények tekintetében Radbruch kijelenti, hogy azok soha nem is voltak érvényesek, mert „*ahol az egyenlőséget, mint az igazságosság magját semmibe veszik, ott a törvény nemcsak »helytelen jog«, hanem inkább hiányzik belőle egyáltalán a jogi jelleg.*”¹²⁸ Mindezen elvi jellegű megállapítások ma Radbruch-formula néven ismeretesek.

A *nullum crimen sine lege* és a *nulla poena sine lege* elvek, amelyek a legalitás alkotóelemei a náci büntetőjoggal kapcsolatban, sokszor felmerültek. Alapvetően a nürnbergi per esetén a nemzetközi jogban való alkalmazásuk nehézségekbe ütközött: a védelem ugyanis azzal érvelt, hogy a nemzetközi jogban nem léteztek olyan szabályok, amelyeket a vádlottak megszegtek volna, valamint olyan büntetések sem, melyeket ezek alapján kiszabhatnának rájuk. A *nullum crimen* elv ugyanis „*jogszerű meggyőződésen, bizonyosságon alapul*”¹²⁹, emiatt pedig az íratlan szokásjogi jellegű nemzetközi joggal nehéz összeegyeztetni. Ezt az elvet elsőként az 1948-as Egyetemes Emberi Jogi Egyezményben foglalták írásba, amelyet számos másik nemzetközi egyezmény követett.¹³⁰

6. Konklúzió

A nemzeti szocialista rendszerről közismert, hogy milyen erős ideológiai alapokon nyugodott, és ez milyen nagy számú emberéletet követelt 1933 és 1945 között. Ebben

¹²⁴ Radbruch1977: 134.

¹²⁵ Radbruch1977: 135.

¹²⁶ Radbruch1977: 135–136.

¹²⁷ Radbruch1977: 136.

¹²⁸ Radbruch 1977: 136.

¹²⁹ Gellér2009: 54.

¹³⁰ Gellér2009: 53.

nagy szerepe volt annak, hogy a Nemzetiszocialista Német Munkáspárt – látszólag – törvényesen megszerzett teljhatalommal bírt.

A jogpozitivista felfogásnak pedig abban volt nagy szerepe, hogy a második világháborús német atrocitások megtörténhettek. A nemzeti szocializmus szellemiségének megfelelően „átnevelt” lakosság abban a tudatban tűrte a terrort, hogy kötelesek az engedelmességre, hiszen a jogászok tudatába is a „törvény az törvény”, a katonákéba pedig a „parancs az parancs” elvek ivódtak be¹³¹. Természetesen nem csak ebből a két rétegből állt a német lakosság, de a rendszer fennmaradásához az ő ellenállásuknak a megakadályozása fundamentális volt. Ennek oka a náci rendszer alapvető jellemzője, hogy a „*büntetőjog egy kisebbség hatalmi eszközeinek egyike*”¹³², mellyel az elérni kívánt cél a megtorlás, a félelem fenntartása, annak mindenáron való elkerülése, hogy öntudatra ébredjen a valódi többség az elérni.

¹³¹ Radbruch 1977: 131.

¹³² Szabó 1934: 724.

Irodalomjegyzék

- Angyal Pál – Ráczy György 1934. *A német nemzeti-szocialista büntetőjog*. Kecskemét: Első Kecskeméti Hírlapkiadó és Nyomda Rt.
- Belovics Ervin – Nagy Ferenc – Tóth Mihály 2014. *Büntetőjog I.* Budapest: HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft.
- Gellér Balázs József 2009. *Nemzetközi büntetőjog Magyarországon, adalékok egy vitához*. Budapest: Tullius Kft.
- Gustav Radbruch 1977. Törvényes jogtalanság és törvényfeletti jog. In: Varga Csaba (szerk.): *Modern polgári jogelméleti tanulmányok*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Intézete.
- UNWCC 1948. *History of the United Nations War Crimes Commission and the Development of the Laws of War*.
- Jørgensen, Nina H. B. 2003. *The Responsibility of States for International Crimes*. Oxford University Press.
1947. Trial of the Major War Criminals Before the International Military Tribunal (IMT). Nürnberg.
- Albin Eser 1990. A német büntetőjog százasztendős reformtörténete. Visszapillantás és a jövő útjai. *Magyar Jog*, 1990/ 9: 781–788.
- Frederick Hofer 1945a. The Nazi Penal System. I. *Journal of Criminal Law and Criminology* (1931-1951), 35/6: 385–393.
- Frederick Hofer 1945b. The Nazi Penal System. II. *Journal of Criminal Law and Criminology* (1931-1951), 36/1: 30–38.
- Lawrence Preuss 1936. Punishment by Analogy in National Socialistic Penal Law. *Journal of Criminal Law and Criminology* (1931-1951) 26/6, 847–856.
- Szabó Imre 1934. A német nemzetiszocialista büntetőjog. *Korunk* 1934/10: 719–725.
- The Department of State Bulletin [A Külügyminisztérium Jelentése], 1943. november 6.
- The Department of State Bulletin [A Külügyminisztérium Jelentése], 1942. október 10.
- Erich Schinnerer 1938. *Third Reich Germany Law and Legislation*. Berlin: Terramare Office. <http://ihr.org/other/schinnerer1938law>(2016. 05. 13.)
- W1 = <http://www.britannica.com/biography/Robert-Gilbert-Vansittart-Baron-Vansittart>
(2016. 05. 13.)

Jogszabályok

- A Briand – Kellogg-paktum

1928.08.27.<http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=BIXIEM> (2016.05.13.)

RGBl 1933 = Reichsgesetzblatt 1933.

RGBl 1934 = Reichsgesetzblatt 1934.

RGBl 1935 = Reichsgesetzblatt 1935.